

АРИСТОВА И.В. МЕСТО ОВД УКРАИНЫ В РЕАЛИЗАЦИИ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ИНФОРМАЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Обосновывается необходимость приобщения органов внутренних дел Украины к составу субъектов управления в национальной информационной сфере в условиях становления информационного общества и информационного государства

ARISTOVA I.V. PLACE OF THE ORGANS OF INTERNAL AFFAIRS OF UKRAINE IN REALIZATION OF THE STATE INFORMATIONAL POLICY IN MODERN CONDITIONS

The necessary of inclusion bodies of internal affairs of Ukraine to the subjects of the management in the national information sphere in the conditions of the development of the information society and the information state is investigated.

О.В. ГРИГОР'ЄВА

Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України

УДК 343.97:06.048(477)

ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ І КРИМІНАЛЬНА АГРЕСІЯ ОСОБИСТОСТІ. ХАРАКТЕР ВЗАЄМНОГО ВПЛИВУ ТА ЗАПОБІГАННЯ В СТРУКТУРІ ВНУТРІШНЬОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ¹

Розглядається роль засобів масової інформації у формуванні кримінальної агресії особистості та заходи запобігання в структурі внутрішньої безпеки української держави.

Боротьба зі злочинністю в усіх її проявах є одним із практичних заходів внутрішньополітичного характеру української держави в ході процесу євроатлантичної інтеграції України, досягнення стабільності та безпеки у всьому євроатлантичному регіоні. Сучасні засоби масової інформації (ЗМІ), як засіб розповсюдження інформації та ствердження духовних цінностей суспільства, разом із тим, здатні (завдяки певному змісту розповсюджуваної інформації, формі її подання) вчиняти небезпечний примусовий вплив на свідомість та поведінку як окремої особистості, так і мас, зокрема, опосередковано впливати на криміногенну ситуацію в структурі внутрішньої безпеки держави.

Над проблемою кримінальної агресії особистості, визначення її суті, умов формування та прояву в різній мірі працювали відомі вітчизняні і закордонні вчені, а саме: А.П. Закалюк, І.П. Лановенко, О.М. Костенко, А.Ф. Зелінський, О.М. Бандурка, Ю.В. Нікітін, А.І. Долгова, Ю.М. Антонян, Н.А. Ратінова, І.А. Кудрявцев, А. Бандура, Р. Берон, Д. Річардсон та інші. Так, зокрема, вітчизняний вчений-юрист А.П. Закалюк вказує, що сама можливість вчинення злочинів пов'язана із уявленням про способи і засоби задоволення інтересів особистості [1, с.15]. Прибічник теорії "соціального навчання" А. Бандура в свою чергу відмічає, що само сприйняття людьми соціальної реальності в значній мірі піддано впливу побічного досвіду – того, що вони бачать, чують або читають в ЗМІ [2, с.63].

Ціль статті - розглянути ЗМІ і кримінальну агресію особистості, характер їх взаємного впливу, роль ЗМІ у формуванні кримінальної агресії особистості та заходи запобігання в структурі внутрішньої безпеки української держави.

Стаття 1 Закону України "Про основи національної безпеки України" визначає національну безпеку як захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечується сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам [3].

Національна безпека України має своїм підґрунтям Конституцію України, бо однією з найважливіших функцій і обов'язків України, як суверенної, незалежної, демократичної та правової держави є забезпечення її громадянам права на життя, здоров'я, честь та гідність, недоторканність та безпеку, які визнаються найвищою соціальною цінністю в державі (ст.ст.3, 92 Конституції України).

В умовах зростання злочинності, глобалізації тероризму проблема національної безпеки держави в напрямку побудови надійної системи захисту конституційних засад, запобігання та боротьби з порушеннями законності й правопорядку, створення необхідних умов для ефективної боротьби з корупцією та злочинністю, особливо її організованими формами [4, с.54] стає дедалі актуальнішою і такою, що потребує вивчення з позицій глибокого теоретичного дослідження кримінальної агресії особистості. Саме виявлення, дослідження, аналіз і обґрунтовано про-

¹ Первинна рекомендація з напрямку досліджень: докт. юрид. наук Козаченко І.П. (НАУ).

думані комплексні профілактичні заходи, здійснювані державними установами, громадськими об'єднаннями та організаціями, особисто громадянами допоможуть зруйнувати антисоціальну, протиправну направленість особистості, яка в силу тих чи інших навіювань, поглядів, думок, переконань, обставин може стати складовою частиною будь-якої, в тому числі, злочинної групи чи організації, яка своїми злочинними діями і реалізує потреби даної особи чи групи осіб, формуючи таким чином направленість злочинної діяльності всієї групи чи організації.

Національна безпека держави, як зовнішня (суверенітет, територіальна недоторканність та обороноздатність), так і внутрішня (система заходів, які спрямовані на охорону державних інтересів у суспільно-політичній, економічній та інформаційній сферах) (стаття 7 Закону України "Про основи національної безпеки України", стаття 111 КК України) [5, с.230], складається з комплексу заходів по попередженню, виявленню та ліквідації зовнішньої та внутрішньої загроз її безпеці, саме як суверенній, незалежній, демократичній та правовій державі.

На захист внутрішньої безпеки в інформаційній сфері спрямовані положення багатьох нормативних актів держави, які встановлюють основні принципи діяльності ЗМІ. Так, на захист моральності, утвердження в суспільстві загальнолюдських гуманістичних цінностей, здорового способу життя як на один із пріоритетних напрямків діяльності органів влади всіх рівнів вказується в ст.2 Указу Президента України "Про невідкладні додаткові заходи щодо зміцнення моральності у суспільстві та утвердження здорового способу життя" [6]. Ст.2 Закону України "Про телебачення і радіомовлення" в якості основних принципів діяльності телерадіоорганізацій також вказує про заборону ведення в програмах пропаганди війни, насильства і жорстокості, поширення порнографії або іншої інформації, яка підриває суспільну мораль або підбурює до правопорушень [7]. Стаття 46 Закону України "Про інформацію" акцентує увагу на неприпустимість зловживання правом на інформацію, якщо вона пропагує культ насильства і жорстокості [8]. Стаття 8 Основних напрямків розвитку духовності, захисту моралі та формування здорового способу життя громадян України також вказує, що останнім часом в Україні розвиваються негативні процеси в духовній сфері, деформуються моральні засади суспільства. Цьому сприяють пропаганда жорстокості, бездуховності, насильства [9, с.516].

Таким чином ЗМІ, як засоби розповсюдження інформації різноманітного змісту, в тому числі, і негативного, що вчиняє вплив на свідомість глядача (слухача, читача), можуть виступати як один із потенційних і реальних загроз внутрішній безпеці держави. Виявлення та попередження таких загроз, як наявних та потенційно можливих явищ і чинників, що створюють небезпеку життєво-важливим національним інтересам України (ст.1 Закону України "Про основи національної безпеки України") є одним із напрямків в роботі правоохоронних органів і органів влади.

ЗМІ в їх здатності як засобів поширювати серед мас змістом своєї інформації (негативного характеру) культ насильства, жорстокості і порнографії, спроможні вчиняти вплив на свідомість особистості, що віддзеркалюється як результат у її поведінці і змісті соціальних відносин і на підставі цього можуть бути одним з чинників внутрішніх загроз, які несуть небезпеку для духовності і моральності

мас, розвитку держави, її національної безпеки в цілому (ст.7 Закону України "Про основи національної безпеки України") [3].

ЗМІ є найбільш ефективними засобами обробки свідомості мас. Кримінальну агресію, яка на нашу думку є формою прояву десоціалізації особи на свідомому чи несвідомому рівні, яка виражена зовні вчиненням злочинних дій з метою захисту (підтримки) природженого або придбаного соціального статусу, в ЗМІ, на нашу думку, треба розглядати на двох рівнях:

а) на рівні символічних моделей.

Кримінальна агресія особистості як поведінка протиправної спрямованості, набувається і підтримується за допомогою тих же засобів, що і соціально корисна поведінка. Одним із таких засобів є ЗМІ, які виконують роль символічних моделей, що формують зразки поведінки як правомірної так і протиправної спрямованості (кримінальна агресія). Альберт Бандура розглядав агресію як специфічну форму соціальної поведінки особистості, яка набувається і підтримується в багатьох випадках тими же засобами, що й інші форми соціальної активності. Агресія як форма соціальної поведінки, переймається засобом телебачення саме завдяки його здатності до символічного моделювання. Телебачення не тільки навчає агресії, але і порушує стримуючі її механізми, представляє насилля звичною справою і деформує таким чином портрет соціальної реальності, що оточує людину [10, с.64]. Саме "слово", як носій певної інформації, яке було сказано через ЗМІ в сучасних умовах науково-технічного прогресу, може стати небезпечною агресивною силою, яка примусово діє з екранів телебачення та засобів радіомовлення як на окрему особистість, так і на націю в цілому.

Вплив на свідомість мас через ЗМІ має дуже велике значення в процесі формування кримінальної агресії особистості і груп. Теорія когнітивних неасоціацій (Берковіц, 1984) передбачає, що вплив мас-медіа пояснюється праймінгом – активацією специфічних спогадів в пам'яті. Насильство, яке показується в ЗМІ, може пробудити відповідні думки та ідеї. Ці думки потім можуть і актуалізувати конкретні емоції і навіть специфічні тенденції поведінки [11, с.180]. Саме ЗМІ дозволяють людині засобом спостереження переймати різноманітні форми поведінки. Вітчизняні вчені С.В. Ківалов та В.М. Дремін, досліджуючи соціально-правові аспекти тероризму, а зокрема, його інформаційні складові, вказують, що завдяки діяльності деяких ЗМІ образ людини, яка досягає своїх цілей за допомогою насилля, такий, що був раніше позитивним лише для певної категорії людей, стає привабливим для багатьох [12, с.224]. Не можна не погодитися з думкою А. Бандури, який надає ЗМІ роль джерела, з якого переймаються ворожі зразки поведінки: "...при навчанні через спостереження одна-єдина модель може передати нові форми поведінки одночасно величезній кількості людей, які знаходяться в самих різних географічних точках" [2, с.63].

Спостереження, за допомогою якого переймаються нові форми поведінки, складається з двох систем: образної і вербальної. В період раннього розвитку людини, коли вербальні навички ще слабо розвинуті, а незрілий вік та відсутність життєвого досвіду забезпечує "жадібне", позбавлене критичності сприйняття, і "сліпу віру", вплив на підростаюче покоління, який вчиняють ЗМІ, є величезним. Адже, підростаюче покоління – це майбутній потенціал держави. Саме від характеру та змісту виховного

впливу на молодь, в якому беруть участь і ЗМІ, залежить в певній мірі стан та тенденції злочинності взагалі, внутрішня безпека нашої держави, як складова національної безпеки України.

Нові якості сучасних ЗМІ, а саме - попит та пропозиція і ціль – одержання прибутку, не є чим-небудь відособленим, з ряду геть вихідним, а є цілком логічним продовженням переходу на ринкові відносини практично всіх сфер життєдіяльності суспільства. Надана "ліберальною ідеєю" [13, с.249] соціальна свобода сп'ялила й одночасно спустошила людину своїм непідготовленим пришествям: "... все началось с того, что мы не выдержали испытания социальной свободой. У нас не оказалось ни опыта, ни элементарной осторожности в общении с этим безумно опасным подарком судьбы... Социальная свобода была воспринята как повод для безоговорочной, и полной идентификации с социальной жизнью вообще. Мы ринулись в эту жизнь как счастливое и безопасное стадо, и растворились в ней без остатка, ничего, не оставив за душой. Таинство исповеди новый, добровольно лишивший себя внутренней жизни человек заведомо предпочитал публично, перед миллионами телезрителей саморазоблачению" [13, с.159].

Кримінальна агресія стає звичним явищем. Тема серійних убивць і маніяків у ЗМІ демонструє ідею про те, що не тільки будь-яка людина є потенційною жертвою, але і потенційним злочинцем (головний герой фільму "З мене вистачить" з Майклом Дугласом у головній ролі, завдяки перебуванню в автомобільній пробці втрачає контроль над собою і своєю поведінкою і вчиняє жорстокі насильницькі дії). Таким чином, у людей знижуються бар'єри у відношенні до проявів кримінальної агресії, а точніше більш спокійне до неї відношення, як до природного, щоденного стану. Поріг, який не можна перейти, щоб глядачі не піддалися спокусі подібних дій уже перейдений. Хіба у Франції не були Одрі Молен і Флоранс Рей натхненні "Природженими убивцями" Олівера Стоуна, а Джон Хінкінс, який вчинив замах на Президента Рейгана, чи не запевняв під час процесу, що дивився і переглядав "Таксиста" Мартіна Скорсезе [14, с.159]? Наше суспільство намагається боротися з кримінальною агресією в житті, але з захопленням спостерігає, її в ЗМІ. За даними соціологів 80 % ефірного часу віддано програмам, які демонструють культ насилля, жорстокості та сексуальної розбещеності. Але кримінальна агресія – це ми, і це – нас. Таким впливом на психіку людини ЗМІ вчиняють, в свою чергу, опосередкований вплив на формування поведінки особистості як в правомірній так і протиправній спрямованості (кримінальна агресія). Можна говорити, що сучасні ЗМІ, певним змістом розповсюджуваної ними інформації, мають здатність бути десоціалізуючим (криміногенним) фактором у формуванні і прояві кримінальної агресії особистості.

Розглядаючи проблему ЗМІ в якості символічних моделей кримінальної агресії особистості і питання внутрішньої безпеки держави в їх кримінологічному аспекті, ми маємо на увазі всі дії, які визнаються злочинними діючим Кримінальним кодексом України і відносяться до злочинів проти громадського порядку та моральності (ст.300 «Ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насилля і жорстокості», ст.301 «Ввезення, виготовлення, збут або розповсюдження порнографічних предметів»), які за своїм впливом на свідомість мас, на нашу думку, є опосередкованим чинником у рості

злочинності, кримінальної агресії особистості, а отже, і в зростанні потенційних загроз внутрішній безпеці держави в структурі її національної безпеки. Адже діяння, які передбачені вище зазначеними статтями, посягають на громадську моральність у сфері духовного та культурного життя: деформують духовно-етичні цінності суспільства, насаджують бездуховність, ведуть до деградації особи.

Розвиток духовності і моральних засад є одним із основних пріоритетів національних інтересів. Загрозами національним інтересам і національній безпеці України у соціальній та гуманітарній сферах є прояви моральної та духовної деградації суспільства. В інформаційній сфері – поширення засобами масової інформації культу насилля, жорстокості, порнографії (стаття 7 Закону України "Про основи національної безпеки"). Таким чином, ЗМІ в їх здатності завдяки певному змісту розповсюджуваної інформації поширювати культу насилля і жорстокості є потенційними і реальними в створенні загрози внутрішнього характеру в структурі національної безпеки України як стану захищеності національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи її духовного життя та здоров'я, які згідно з Конституцією України є найвищою соціальною цінністю в державі. Відновлення фізичного і духовного здоров'я людини передбачено в якості основних напрямків державної політики з питань національної безпеки.

ЗМІ завдяки їх здатності поширювати культ насилля і жорстокості, їх розповсюдженості, виступають, таким чином, в якості символічних моделей (А. Бандура) кримінальної агресії особистості. Такий небезпечний вплив на свідомість як окремої особистості так і на свідомість мас є суттєвим чинником у формуванні кримінальної агресії особистості. Боротьба із злочинністю в усіх її проявах є реалізацією гарантування в Україні безпеки особи, її життя, здоров'я, честі та гідності, що складає собою національну безпеку України, як комплексу заходів по попередженню, виявленню та ліквідуванню загроз як зовнішніх так і внутрішніх;

б) на рівні інформаційної зброї, яка загрожує внутрішній безпеці держави.

Так, наприклад, Р. Шафранський визначає інформаційну зброю як будь-які засоби, які свідомо використовуються для впливу на розум супротивника з мінімальною фізичною силою і таким чином, щоб мати високу вірогідність примусити супротивника виконати наше бажання [15, с.393]. Пропаганда кримінальної агресії засобами масової інформації будується на знецінюванні людського життя. Символічне кодування, яке здійснює телебачення, створює необхідний рівень впливу на свідомість мас, яка переповнена страхами: "Страх – це теж капітал, і непримирна опозиція скористалася ним. Крива злочинності зметнулася вгору. Люди обезуміли від страху, необоротно змінюється моральний фон суспільства: ви не відчините двері, тому хто просить ночівлі або склянку води, ви не зупините машину, побачивши того хто галасує про допомогу, - ви залякані, травмовані повсякденною інформацією, чутками про грабіджки, побиття, насилля, викрадення машин" [15, с.101]. Масова свідомість, її рівень може бути як стабілізуючим так і дестабілізуючим фактором у житті суспільства. Дані по Україні також демонструють високий рівень песимізму населення: Відповідь на питання "Як ви вважаєте, що очікує нашу країну в XXI столітті?" дав наступний розподіл:

- ситуація зміниться к кращому, але незначно, 29 %;

- країну очікує животіння та угасання, 17 %;
- ситуація покращиться, але незначно, 16 %;
- XXI століття – це століття розквіту нашої країни, її чекає велике майбутнє, 9 %;
- інші відповіді, 1 %;
- утруднилися відповісти, 28 %.

Цілями такого впливу на масову свідомість є внесення змін в когнітивну структуру для того, щоб отримати відповідні зміни в поведінковій структурі [15, с.24].

Таким чином, ЗМІ завдяки здатності розповсюджувати інформацію, в тому числі і негативного змісту, можуть виступати потенційними загрозами національній безпеці України в її внутрішньому аспекті, завдяки:

- здатності змістом розповсюджуваної інформації або формою її подання поширювати культ насильства і жорстокості, що призводить до моральної і духовної деградації суспільства, яка в свою чергу становить загрозу національній безпеці держави;
- здатності таким чином бути символічними моделями кримінальної агресії особистості завдяки поширенню культу насильства і жорстокості, що призводить до змін в поведінці особистості, проявам кримінальної агресії особистості;

- впливу на свідомість особистості засобами масової інформації, які здатні поширювати певним змістом розповсюджуваної інформації або формою її подання, культ насильства і жорстокості призводить до змін в поведінці, формуванню протиправних установок, кримінальної агресії, а отже до зросту злочинності, боротьба з якою є ліквідацією загроз національній безпеці України.

На нашу думку, для попередження такого негативного впливу, який можуть вчиняти ЗМІ на свідомість та поведінку окремої особистості та мас, є залучення до роботи в Національній експертній комісії з питань захисту суспільної моралі фахівців із кримінології, кримінальної психології, а не тільки провідних діячів культури, мистецтв, науки і освіти, психіатрів, сексопатологів (ст.7 Положення про Національну експертну комісію з питань захисту суспільної моралі) [16], але разом із тим хотілося б відмітити, що ЗМІ є одним із надбань цивілізації і є тільки більш видоцижним засобом відображення реального життя з усіма його труднощами та негараздами, відчаєм і розпачем, які зійдуть з екранів, як тільки саме життя стане краще й безпечніше.

Виявлення та запобігання правоохоронними органами та органами влади загроз, які можуть нести сучасні засоби масової інформації є нагальною потребою в підтриманні національної безпеки й стабільності держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закалюк А.П., Ковалкин А.А., Кузнецов В.А., Тара-

рухин С.А., Чубарев В.Л. Проблемы социальной типологии личности правонарушителя и преступника // Проблемы изучения личности правонарушителя: Сб. науч. тр. - М.: ВНИИ МВД СССР, 1984. - 158 с.

2. Бандура А. Теория социального научения. -СПб.: Евразия, 2000. -320 с.

3. Закон України "Про основи національної безпеки України" від 19.06.2003 р., № 964-IV // ВВР України. - 2003. -№ 39. -Ст.351.

4. Концепція (основної державної політики) національної безпеки України // Законодавство України з питань військової сфери: Збірник законів та інших нормативно-правових актів. -К.: "Азимут-Україна", 2003. -1008 с.

5. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України /Під ред. С. Сценко. -К.: А.С.К., 2002. - 968 с.

6. Указ Президента України "Про невідкладні додаткові заходи щодо зміцнення моральності у суспільстві та утвердження здорового способу життя" від 15.10.2002 р., № 258/2002 // Офіційний вісник України. -2002. -№ 12. - Ст.555.

7. Закон України "Про телебачення і радіомовлення" від 03.02.2004 р., № 1407-15 // ВВР України. -2004. -№ 16. -Ст.238.

8. Закон України "Про інформацію" від 11.05.2004 р., № 1703-15 // ВВР України. -2004. -№ 32. -Ст.394.

9. Указ Президента України «Основні напрямки розвитку духовності, захисту моралі та формування здорового способу життя громадян України» від 27.04.1999 р., № 956/99 // Кримінальний кодекс України з постатейними матеріалами: В 2-х кн. -Кн.2 /За ред. П.П. Андрушко, С.Д. Шапченко. -К.: Юрінком Інтер, 2000. -752 с.

10. Румянцева Т.Г. Агрессия: проблемы и поиски в западной философии и науке. -Минск: Университетское, 1991. -148 с.

11. Бэрон Р., Ричардсон Д. Агрессия. -СПб.: Питер, 1997. -336 с.

12. Социально-правовые аспекты терроризма: Монография /Под ред. С.В. Кивалова, В.М. Дремина. -Одесса: Феникс, 2003. -232 с.

13. Геєц В.М. Нестабільність та економічне зростання. -К.: Ін-т економічного прогнозування, 2000. -344 с.

14. Карахан Л. Конец века – конец чернухи // Искусство кино. -1998. -№ 4. -С.158-174.

15. Почепцов Г. Информационные войны. -К.: «ВАК-ЛЕР». 2000. -576 с.

16. Постановою Кабінету Міністрів України «Положення про Національну експертну комісію з питань захисту суспільної моралі» від 17.11.2004 р., № 1550 // Офіційний вісник України. -2004. -№ 46.

Надійшла до редколегії 16.11.2005

ГРИГОРЬЕВА Е.В. СРЕДСТВА МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ И УГОЛОВНАЯ АГРЕССИЯ ЛИЧНОСТИ. ХАРАКТЕР ВЗАИМНОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ И ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ В СТРУКТУРЕ ВНУТРЕННЕЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНСКОГО ГОСУДАРСТВА

Рассматривается роль средств массовой информации в формировании уголовной агрессии личности и меры предупреждения в структуре внутренней безопасности государства.

GRIGOR'eva E.V. MASS MEDIA AND CRIMINAL AGGRESSION OF THE PERSON. CHARACTER MUTUAL INFLUENCE AND PREVENTION IN STRUCTURE INTERNAL SAFETY OF THE UKRAINIAN STATE
The role of mass media in formation of criminal aggression of the person and a measure of the prevention in structure of internal safety of the state is considered.